

A belügyminisztérium feladatrendszerének változásai 1848-1959 között

Boda József - Sallai János

Absztrakt:

Magyarország közigazgatás történetében kiemelkedő szerepet játszott az 1848-49-es forradalom és szabadságharc. E korszakhoz köthető az első magyar belügyminisztérium létrehozása is, amely később példaként szolgált. A belügyminisztérium története során nagyon széles feladat-, és hatáskörrel rendelkezett, amelyeket tanulmányunkban 1848-1959 között korszakonként bemutattunk.

Kulcsszavak: belügyminisztérium, közbiztonság, rendészet, rendőrség, önkormányzat, választás, népjóléti igazgatás, ki-, és bevándorlás

Abstract:

The changes of the mission system of the Home Office between 1848-1959

The 1848-49 revolution and War of Independence had a principal role in the Hungarian history of the public administration. The first Hungarian Home Office was established in this period, which subsequently became a model. During its history, the Home Office had a wide scale of tasks and competence, which we present in our study between the period of 1848-1959 in each era.

Keywords: Home Office, public safety, law enforcement, police force, self- government, election, welfare administration, emigration and immigration

Bevezetés

Magyarországon *országos jellegű közigazgatási*, rendészeti tevékenység 1848 előtt az akkori feudális jellegű társadalmi berendezkedettség miatt nem valósulhatott meg. Az első ilyen kísérlet az 1848-49-es forradalom és szabadságharc időszakára esett, amikor is az 1848. évi III. tv. (a független magyar felelős minisztérium alakításáról) 14. §-sa intézkedett Buda-Pesten az önálló belügyminisztérium (BM) felállításáról. Ugyanezen törvény 32.§ a felelősség tekintetében megállapította, hogy a minisztériumok felelnek *„A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fenntartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.”*¹

1. Az 1848-1849-es időszak

Az újonnan felállított magyar belügyminisztérium a korábbi Magyar Királyi Helytartótanács (Helytartótanács, 1723-1848) feladatköreit vette át. Ezek a következők voltak:

- országgyűlés adminisztrációjával kapcsolatos feladatok
- közigazgatási feladatok
- közbiztonsági feladatok
- határvédelmi feladatok
- egészségügyi igazgatásból adódó feladatok.

A belügyminisztérium a feladatait négy osztályra elosztva látta el. A négy osztály között a feladatok megosztása a következőképpen valósult meg:

1. *országlati (közjogi) osztály* (országgyűlési ügyek, „népképviselési” választások lebonyolítása, az Erdéllyel való egyesülés feladatai, határkérdések és újoncállítás)
2. *közigazgatási osztály* (a helyhatóságok és önkormányzatok irányítása, fordítói alosztály és horvát ügyek)
3. *rendőri osztály* (közcsend, közbiztonsági ügyek, nyomdák, hírlapok ellenőrzése, útlevel ügyek, dologházak, lelenházak, kórházak, mértékegységek ellenőrzése, vendéglátó ipari engedélyek kiadása)
4. *nemzetőrség* (1848. évi XXII. törvénycikk, a nemzeti őrseregről²)

¹ 1848. évi III. tv. a független magyar felelős minisztérium alakításáról

² *Nemzetőrség feladata: „A személyes és vagyonbátorság, a közcsend és belbéke biztosítása, az ország polgárainak örökösére bízatik; e tekintetből, míg a legközelebbi országgyűlés kimerítőleg rendelkeznek, a nemzeti őrsereg alakítására nézve következők határozatnak.”*

A fenti osztályok mellett a belügyminisztérium szervezetéhez tartozott a miniszteri iroda, a segédhivatalok, a BM számvevőség, az Országos Levéltár, a Statisztikai Hivatal, és a Közlöny. Az első önálló BM fennállásának rövid (1848-49) időszakában fő tevékenységét a *közigazgatási reform* előkészítése, és végrehajtása, valamint az ismert harctéri események tükrében az ország védelme jelentette.

A szabadságharc leverését követően, hatályon kívül helyezték a forradalmi időszak törvényeit, és újra a birodalmi jogszabályokat alkalmazták Magyarországon. Visszaállították a korábbi közigazgatási struktúrát, és a belügyminisztériumot felszámolták. E folyamatban először a katonai közigazgatást vették igénybe, majd 1850 –től megkezdték a központosított osztrák adminisztráció (vissza) kiépítését Magyarországon.

2. A dualizmus korszaka

Az 1867-es kiegyezés az élet minden területére hatást gyakorolt, különösen pedig a közigazgatási viszonyokra. Az 1867-ben felállított minisztériumok elvi alapját az 1848-as III. tv. cikk képezte, figyelembe véve az 1848-67 közötti helyzetet. Az igazgatás fő sodrában a *Belügyminisztérium* került, amelynek hatáskörébe tartoztak a vármegyék, a katonai határőrvidékek, a székek, a törvényhatósági jogú (th.) városok felügyelete, irányítása. Az újonnan megszervezésre, és felállításra került Belügyminisztériumnak az uralkodó elnöklete alatt tartott kormánytanács a következő feladatköröket³ határozta meg:

- A volt Helytartótanács elnökségénél tárgyalt ügyek, nevezetesen: a főispánok személyes ügyei, az udvari hivatalokkal való érintkezés, az államrendőrség, a sajtó és színház ügy politikai tekintetben, a külföldi útlelvi ügy.
- A volt államtisztviselők és szolgák személyes és számadási ügyei.
- Az iroda igazgatóságához tartozó ügyek ideiglenes ellátása.
- Felügyelet az ideiglenes közös miniszteriális épületek felett.
- A megyék és a sz. kerületek szervezése, közigazgatási területi felosztások és változások, országos törvényhatósági határügyek.
- A rendezett tanáccsal ellátott városok, mezővárosok és falvak szervezése, belviszonyai, számadási ügyei, ezek közti határvillongások.
- Adóügy politikai tekintetben.
- Gyarmatosítás.
- Egyletek.
- Urbéri ügyek politikai tekintetben.
- A rendőrség: nevezetesen: közerkölcsiség, toloncügy, csavargók, dologházak, öngyilkosok, hullák körözése, cselédügy, életmentés, és ragadozó

³ Botos János: *A Magyar királyi Belügyminisztérium a dualizmus időszakában*. Budapest. BM kiadó 1994. p7-8.

állatok elejtéséért jutalmazások, tűz-, és vízkár elleni intézkedések, utca-világítás, és egyéb rendőri események.

- Közbiztonság: fegyver-, puska-, és lőporárulás, és tartás, gőzkazánok vizsgálata.
- Az addigi államrendőri hivatalok szükségletei, és a közbiztonsági alap kezelése, színházak rendőri tekintetben.
- Mutatványi engedélyek.
- Népszámlálás eszközlése, a be-, és kivándorlások politikai tekintetben, névváltozások.
- A csendőrség összes ügyei.
- Lófuttatás.
- Inség-, és szegénységügy, kórházi ügyek, gyógyszerári számadások.
- Lelencügy, országos tébolyda és tébolyodottak ügyei.
- Az országos alap feletti ideiglenes intézkedések.
- A Nemzeti Színház ügyei.
- Philantropicus⁴ intézetek.
- A közegészségügy minden ügyei, nevezetesen: egészségállapotról jelentések, himlőoltás, gyógyászati kontárkodás, boncolások, hullák szállítása, temetők, halottas szobák, és a közegészségügyi rendőrség.
- Járványok és azok elleni intézkedések, kivéve az állatok körüli intézkedések.
- Fürdők, és minden nemű ásványvizek orvosi szempontból, orvosi személynzet és bábák, gyógyszerárak minden ügyei, gyógyszerári számadások, felülvizsgálata, in linea medica, véleményezések orvosi műszer tekintetében.
- Országos és régi levéltár.
- A földtehermentesítési alapigazgatóság adminisztratív tekintetben.
- Fordító osztály.

A fenti levéltári forrás jól mutatja, hogy 1867-től kezdve a Belügyminisztériumra a belső élet megszervezése terén döntő feladatok hárultak. A minisztérium felépítése is folyamatosan változott, lefedve a feladatrendszert, ezt terjedelmi korlátok miatt csak általánosan illusztráljuk.

Ezek a fő szervezeti egységek (ügykörök) a következők voltak:⁵

- kebelbeli (elnökségi)
- megyei (közigazgatási)
- szabad király városi

⁴ Emberbaráti, vagy szociális. A szerző megjegyzése.

⁵ Botos János: *A Magyar királyi Belügyminisztérium a dualizmus időszakában.* Budapest. BM kiadó 1994. p 9

- községi, úrbéri
- erdélyi
- filantropia és országos alapok
- közegészségügy
- rendőri ügyek (később államrendőri, közbiztonsági, közrendészeti)
- segédhivatal.

A Belügyminisztérium feladatrendszere gyakran változott. A gőzkazán ügyeket még 1867-ben átadta a Közmunka és Közlekedési minisztériumnak, míg 1869-ben új feladatként jelentkezett a társminisztériumok tájékoztatása azok hivatalnokainak az erkölcsi, etikai helyzetéről. Még ugyanebben az évben a III. tv. cikk megbízta a belügyminisztériumot is a 1870-es *népszámlálás* végrehajtásával.

1872-ben a BM fontos teendőit jelenítette meg a Pest-Buda-Óbuda egyesítéséről szóló törvény, mely nemcsak közigazgatási területen, hanem az *első állami rendőrség* felállítása terén is feladatokat fogalmazott meg a Belügyminisztérium számára, amely az 1881-es fővárosi rendőrségről szóló törvényben teljesedett ki. E törvény értelmében a rendőrség közvetlenül a belügyminiszter irányítása alá került. Míg ugyanebben az évben született meg a *csendőrségi törvény*, amelyben a végrehajtást a bel-, és honvédelmi miniszterre bízta.

Az 1870-es évektől folyamatosan növekedő kivándorlás problémájára kísérelt meg választ adni a kormány, amikor 1881-ben engedélyhez kötötte a *kivándorlási ügynöki tevékenységet*, melynek végrehajtásával szintén a Belügyminisztert bízta meg.

A változtatások során a Belügyminisztériumtól elvették a színház ügyeket és a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak adták. Ugyanakkor bővítették is feladatkörét, amikor a *közmunkaügyet és az útépitést* 1890-ben ide csatolták.

A dualizmus időszakában kialakult az a fajta polgári közigazgatás, melynek állandósága azután a belügyminisztérium feladatrendszerében is jelentkezett. Így a kisebb ügyköröktől, feladatoktól eltekintve a belügyminisztérium a dualizmus végéig az alábbi fő feladatok végrehajtója lett:

- *állampolgársági ügyek*,
- *népesség számba vétele*, (1870-től 10 évente a népszámlálás lebonyolítása)
- *állami anyakönyvi ügy*, (1894: XXXIII. t.-cikk honosította meg)
- *bevándorlás, idegeneknek a magyar állam területén való tartózkodása, lakása, települése; a kivándorlás és útlevelügy*,
- *magasabb, vagy államrendészeti* (egyesülési, gyülekezési, népmozgalmi ügyek, sajtórendészet, szociális izgatás);
- *közrendészet*, (házi cselédek ügye, toloncozás, tűzrendészet, építészet; útlevelügy, be- és kivándorlás, idegenügy, erkölcsrendészet, nyilvános mutatványok)
- *a rendészet szervezett fegyveres közegei*, (székesfővárosi magyar királyi államrendőrség, és magyar királyi horvát-szlavón államcsendőrség, a

törvényhatósági s rendezett tanácsú városi rendőrsek, a magyar királyi határrendőrség.)

- *népjóléti igazgatás* (közegészségügy, és a nyilvános betegápolás; az elhagyottaknak nyilvánított gyermekekről való gondoskodás; a szegény- és emberbaráti, valamint a könyöradomány gyűjtési ügy)
- *gyámsági és gondnoksági ügy*
- *önkormányzati hatóságok* felügyelete (törvényhatóságok (vármegyeiek és városiak), és községek fölött).

A belügyminisztérium feladatait az alábbi intézményekhez delegált ügykörökkel hajtotta végre:

Az elnöki osztály: A belügyminisztérium és az országos levéltár tisztii személyzetének, alkalmazottainak és szolgaszemélyzetének ügyei. Főispánok személyes ügyei. Segédhivatalok felügyelete. A minisztériumgazdasági ügyei. A Belügyminisztérium költségvetése, zárszámadása, érintkezés az állami számvevőszékkel. Kiténtetések. Bizalmas ügyek. Az e minisztériumot illető országgyűlési interpellációk és határozatok. Minisztertanácsii ügyek. Az országgyűlés feloszlatása után ennek a tisztii személyzete és pénztára feletti felügyelet. Udvari hivatalokkal érintkezés. Közigazgatási bírósági ügyek. Belügyminisztériumi állami épületek felügyelete. Feloszlatott állami hatóságok személyes ügyei. Adófelszólamlási bizottságok elnökeinek kinevezési ügyei. Országos Törvénytár, Rendeletek Tára, Budapesti Közlöny, Belügyi Közlöny szerkesztési és kiadási ügyei. Évi jelentés összeállítása. Minisztérium könyvtár ügyei.⁶

Közjogi és illetőségi főosztály: Közjogi kérdések általában. Országgyűlési ügyek. Királyi meghívók szétküldése. Az országgyűlési képviselőválasztási törvények végrehajtása. Állami, vármegyei, városi címerek. Levelezés a külföldi hatóságokkal. Határrendészeti ügyek. Nemzetiségi törvény végrehajtásánál felmerülő ügyek. Régi grófi, bárói méltóságok és nemesség iránti kérdések, nemesek névváltoztatása Honosítás és a magyar állam kötelékéből való elbocsátás. Országos levéltárak. Hitelesítési ügyek. Statisztikai ügyek. A Tiszavölgyi társulat ügyei. Községi illetőségi ügyek.⁷

Vármegyei főosztály: A vármegyék közigazgatási eljárásának ellenőrzése. Vármegyék területi beosztása, szervezete. Vármegyei törvényhatósági és közigazgatási bizottságok megalakulási ügyei. Vármegyei törvényhatósági bizottságok közgyűléseinek országos érdekű és saját önkormányzati hatáskörében hozott összes

⁶ BARTHA Béla: *A magyar közigazgatási jog tankönyve a községi közigazgatási tanfolyamok számára I. Városi Nyomda, Debrecen, 1900. p 169-171*

⁷ Uo.

határozatai. A szász egyetem ügyei. Vármegyék háztartási, ezek és a kezelésük alatt álló alapok költségvetési és zárszámadási ügyei, ide vonatkozó szabályrendeletek. Vármegyei alkalmazottak javadalmazási, nyugdíjazási és kegydíjazási ügyei. Vármegyei tisztviselők fegyelmi ügyei. Vármegyei póttadók s ezekre vonatkozó szabályrendeletek. Vármegyei építkezések. Helyi érdekű vasutak vármegyei segélyezése. Vármegyei nyugdíjszabályzatok.⁸

Városi ügyosztály: Budapest fő- és székváros, Fiume, a törvényhatósági joggal felruházott és a rendezett tanácsú városok ügyei. Területi, határkérdések, nyugdíjszabályok; alkalmazottak személyi s fegyelmi ügyei. Vagyonkezelési ügyek, építkezési ügyek. Budapesten a közmunka-tanács ügyei és városi póttadók, helypénzek, vámok, illetékek, díjak s egyéb adónemek. Kölcsönök. A rendezett tanácsú városok összes ily ügyei; ezek törvényhatósági várossá, vagy nagyközséggé alakulása.⁹

Községi és anyakönyvi főosztály: Községi önkormányzati határozatok, szabályrendeletek. Községi átalakulások. Községi háztartás. Községielöljárók fegyelmi ügyei. Kézbesítési, kisebb polgári peres ügyek. Házközösségi ügyek. Községi közigazgatási tanfolyamok. Katonai elő fogatok. A XIII. és XIV. sz. vagyonközösségek ügyei. A volt román határőrezredek birtokviszonyai s a visszaháramlott székely javak iránti tárgyalások. Az állami anyakönyvek vezetésére vonatkozó összes ügyek.¹⁰

Rendőri főosztály: Fenntartott ügyek. Sajtórendészet. Egyleti és gyülekezési ügyek. Külföldiek ellenőrzése és nyilvántartása. Szocialista mozgalmak. Útlevel-ügy. Közbiztonság. Kiutasítás. Toloncügy. Állami és határrendőrség. Helyi rendőrség. Lőpor, robbanó szerek, fegyverek s alkatrészeik gyártása. Életmentés. Bejelentési hivatalok. Karhatalom kirendelése. A csendőrség összes ügyei. Kivándorlási. A minisztériumok a közhatóságok részéről beküldött idegen nyelvű írásoknak magyar nyelvre, vagy megfordítva való fordítása; a hazai idegen nyelvű sajtó- és irodalmi termékének és a külföldön Magyarországot illetőleg megjelent sajtótermékeknek ellenőrzése.¹¹

Közrendészeti és kihágási főosztály: A rendőri szabályrendeletek. Erkölcsrendészet. Rendőri körözvények. Mutatványi, előadási engedélyek. Cselédügy. Építészeti rendészet, községi tűzrendészet. Vadászati és fegyveradóügyek. Könyör-

⁸ Uo

⁹ Uo.

¹⁰ Uo

¹¹ Uo

adomány gyűjtési engedélyek. Az erdőtörvényből keletkező és a belügyminiszter hatáskörébe tartozó ügyek. Italmérési és vásár rendészetiügyek. Kihágási ügyek.

Közegészségügyi főosztály: Állami kórházak, állami elmeegógyintézetek ügyei. Törvényhatósági, városi, községi és magán kórházak és gyógyintézetek összes ügyei. Három hónapon túli ápolások és kórházi kitiltások. Tüdővész, trachoma elleni védekezés; állami trachomakórházak. Elmebetegek ügyei. Élelmiszerek, italok egészségügyi ellenőrzése. Általános hygienikus intézkedések (csatornázás, vízvezetés, asszanálás stb.) Egészségügyi nemzetközi megállapodások. Más osztályok által kért orvosi és egészségügyi véleményezések. Államorvosi felülvizsgálat. Tiszti orvosi vizsgálat ügyei. Az egészségügyi személyzet nyilvántartása. Egészségügyi, közigazgatási s általános intézkedések. Az egészségügyi személyzet s ennek fegyelmi ügyei. Orvosi, fogorvosi gyakorlatra vonatkozó ügyek. Gyógymódok elbírálása. Bábaügy. A trachoma kivételével a fertőző betegségek és járványok ellen való védekezés, himlőoltás, himlőnyirk¹² termelés. Gyógyító székrekedések előállításának s forgalomba hozatala. Gyógyszertárak ügyei. Titkos gyógyszerek és mérgek, gyógyszerek külföldről behozatala. Temetkezési ügy. Fürdő- és ásványvízügy. Mentési ügy. A nyilvános betegápolás költségeinek fedezése. Az országos betegápolási alap.

Gyámügyi főosztály: Gyám és gondnoksági ügyek. Az árvaszékek működésének ellenőrzése. Gyámpénztári tartalékalapok feletti felügyelet. Gyámhatósági tisztviselők és közegek fegyelmi ügyei. Az árvaszékek és bíróságok közt felmerült illetőségi vitás kérdések.¹³

Közjótékonyági és gyermekvédelmi főosztály: Elemi csapások és ínségügyek. Szegényügy. Naszódi ügyek (nem községi vagyoni szempontból). Jótékonyorszájék. Közalapok s a belügyminiszter felügyelete alá tartozó alapítványok. A belügyminiszter kezelése alatt levő alapok, alapítványok. Gyermekvédelmi ügyek. Az állami gyermek menedékhely. Az árvaházak feletti felügyelet.¹⁴

Törvény előkészítési főosztály: Törvényjavaslatok előkészítéséről, kidolgozásáról, megbírálatáról való gondoskodás. Közreműködés a törvények életbeléptetésénél, s a végrehajtási utasítások kidolgozásánál. Belügyminiszteri fontosabb szabályrendeletek végleges szövegezésénél való közreműködés. Véleményezés általános közigazgatási vitás kérdésekben. A törvényekben a belügyminisztériumnak adott s még nem foganatosított utasításoknak a nyilvántartása. Az 1901:XX. tör-

¹² *Védőoltási eljárás. A szerző megjegyzése.*

¹³ BARTHA Béla: *A magyar közigazgatási jog tankönyve a községi közigazgatási tanfolyamok számára I. Városi Nyomda, Debrecen, 1900. p 169-171*

¹⁴ Uo

vénycikk alapján az általános és állandó jellegű rendeletek átvizsgálása; más minisztériumok által a belügyminiszter hozzájárulása végett áttett rendeleteknek az illető szakosztállal való megbírállása.¹⁵

A XX. század elején kialakult geopolitikai helyzet, illetve a „füstölő” Balkán már előrevetítette a háború lehetőségét. Az 1903-ban elfogadott ki- és bevándorlás, útlevél és határrendőrségről szóló törvényekben is fel-fellelhetők a *háborúra való készülődés rendészeti vonatkozású jelei*, amely a belügyminisztérium számára is fogalmaztak meg feladatokat.

Az 1912-ben megszületett a háború esetére szóló *kivételes intézkedésekről szóló törvény*, amelynek indoklása egyértelműen utal a vagyron, és közbiztonsági helyzet megvédésére, és arra, hogy a háborús időszakra már békében fel kell készíteni mind a hadsereget, mind a polgári erőket, és rendészeti szerveket. A kivételes idősakra a kormány alárendeltségébe *kormánybiztosokat* nevezhetek ki, akik feladatába bele tartozott, hogy gondoskodjanak a közrend és a közbiztonság fenntartásáról is. A háborús idősakra jellemző volt, hogy a csapatok mozgása, a bevonultak miatt a munkaerő hiánya, és majd a harccselekmények hatása miatt az egyes árucikkek hiánya, vagy azok árának egekbe menő felszökkenése alakulhatott ki, melyet a rendészeti hatóságoknak minden eszközzel meg kellett akadályozni. Ugyanígy kiemelt terület volt a *hírközlés, amely miatt a posta, távíró és távbeszélő berendezések* a rendesnél szigorúbb ellenőrzés alá vételét a legfontosabb hadviselési érdekek közé sorolta a törvény. A közrend, és a nyugalom fenntartása miatt a kormány szabad kezet kapott arra, hogy ahol szükségét látta, beavatkozhatott. Pl. az egyesületek, társaságok, társulatok, stb. helytelen irányú működése, valamint a népgyűlések, felvonulások, körmenetek tartása lehetőséget biztosított arra, hogy az emberek nagyobb tömegekben jöjjenek össze, ott negatív közhangulatot idézhessenek elő, ezért ahol ez a veszély fennállt, ott a kormány, a rendészeti szervek, megtehették az óvintézkedéseket. Külön foglalkozott a törvény a *sajtórendészettel, az államellenes izgatással*, és azok következményeivel. A törvény közrend és közbiztonság fenntartása érdekében a büntetőbíráskodás területén *rendkívüli intézkedések* bevezetését tette lehetővé. A háború idősakára az *útlevélkiadást* a belügyminiszter magához vette, és változott a vízum kötelezett országok listája is.

3. Az Osztrák - Magyar Monarchia széthullásától a második világháború végéig

Az első világháborút lezáró békediktátumig egy nagyon nehéz időszakon ment keresztül az ország és állampolgárai. Szinte minden jelen volt sokszor egy időben, ami az állam, és a polgárainak életét, és biztonságát veszélyeztette. A Monarchia felbomlásával lezárult a belügyminisztérium (BM) dualizmus kori története.

¹⁵ Uo.

Az első világháborút követően létrejött polgári kormányzat a BM belső szervezeti felépítésén nem változtatott, hanem folytatta az előző korszak által kialakított tevékenységet. Hatáskörében azonban lényeges csökkenés következett be. A közegészségügyi és szociális ügyek elkerültek a BM-től. Ugyanakkor a területvesztések miatt a korábbi önkormányzati tisztviselők tömegesen menekültek át hazánkba, és elhelyezésükről, foglalkoztatásukról a belügyi tárcának kellett gondoskodnia. 1919 februárjában a BM-ben ezeket a feladatokat 16 osztály látta el.

A Tanácsköztársaság létrejötte (1919. március 21.), illetve azt követő időszak a rendészet területén több jelentős változást hozott. Ebben az időben a Belügyi Népbiztosság látta el a BM hatáskörét, amely három főcsoportot: igazgatási, tanácsigazgatási, rendészeti (16 önálló osztály) alakítva végezte a számára meghatározott feladatokat.¹⁶

A 133 napig fennállott proletárdiktatúra idején létrehozták a Vörös Őrséget, amelynek fő feladata, a „Vörös őr kis tankönyve” szerint az volt, *„hogyan biztosítsa a proletár testvérei munkájának zavartalanságát a kommunista társadalom, vagyis az egész emberiség boldogságának kiépítésében. Megvédi a proletároknak így saját magának is az uralmát a rabló burzsoá ellen, legyen az külső vagy belső ellenség és biztosítja a proletárdiktatúra rendjét.”*¹⁷ A tankönyv szerint a régi minisztériumok jogkörét a népbiztosságok vették át, a rendőrségek és a csendőrség hatáskörét, pedig a Vörös Őrség. E szerint minden rendészeti ügyet (közlekedés, közbiztonság, közegészségügy, vámvédelem, vasút, és hajózás, tűzrendészet, erkölcsrendészet, politika) a Vörös Őrségnek kellett elintézni.

1919 májusától párhuzamosan a Belügyi Népbiztosság működésével egy időben, Aradon, ezt követően pedig Szegeden újra megalakult a Belügyminisztérium, amely működésében és felépítésében a dualizmus korabeli hagyományokat követte. A Tanácsköztársaság összeomlása után (1919. augusztus 1.) 1919 ősztől tehát nagyobb zökkenők nélkül működhetett tovább a belügyminisztérium, amely alapvetően két fő területet irányított:

- a rendvédelmi szerveket (csendőrség, folyamőrség, rendőrség)
- a közigazgatási szerveket.

A növekvő gépkocsi és repülőforgalom ellenőrzésére 1919. december 01.-től az elnöki főosztályon belül létrehozták a *gépjármű és légi közlekedési* alosztályt

A BM rendszere 1921 végére állandósult, amikor is az elnöki osztály mellett 12 önálló részleg, egy segédhivatal és a minisztérium számvevősége működött. Kisebbségi szervezeti módosításokra azonban még 1922-ben is sor került, amikor is

¹⁶ Botos János: *Szemere Bertalantól Keresztes-Fischer Ferencig*. Budapest. BM kiadó 1994. 33. o.

¹⁷ *A vörös őr kis tankönyve*. Budapest., 1919. 4-6. o.

az Országos Levéltár irányítását a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vette át.

Az 1929-ben kirobbant gazdasági világválság hazánkban is érezte hatását. Az ország belső nyugalma, biztonsága megingott. A BM-n belül különböző bizottságok és tanácsok is működtek (Kihágási Tanács, Rendőri Büntetőtanács, Kivándorlási Tanács, Belügyi Kezelői Vizsgabizottság, Magyar királyi Mozgóképvizsgáló Bizottság stb.).¹⁸ 1931-ben megjelent a BM szerveztében a *Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság*.¹⁹

1932-ben került sor a BM ismételt átszervezésére, amikor is visszakerültek a tárcahoz a megszüntetett Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium feladatai. Az *átalakított BM-en belül négy fő területet működött:*

- a központi irányítás és szervezés
- az önkormányzatok felügyelete
- a rendészeti ügyek irányítása
- az egészségügyi és népjóléti ügyek felügyelete.²⁰

A harmincas évek végén kialakult háborús viszonyokra válaszul a BM megerősítette a rendőrséget, a csendőrséget (1939-1941), és létrehozták az *Államvédelmi Központot* (1942).²¹

Hazánk német megszállását követően (1944. március 19.) a BM feladata kibővült a zsidóság emberi és polgári jogainak felszámolásával és deportálásukban való közreműködéssel. A szovjet csapatok előretörése miatt 1944 végén a tárca feladatul kapta a központi hivatalok kitelepítését a fővárosból, majd 1945 elején az ország kiürítését, amelyet v. Kisbarnaki Farkas Ferenc személyében egy kormánybiztos irányított.²²

A BM szervezeti rendje és feladatrendszere 1919 és 1944 vége között a dualizmus korában kialakult alapokon nyugodott. Az a korábbi gyakorlat is érvénye-

¹⁸ Boros János: *A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig*, BM Kiadó 1995. 37. o.

¹⁹ Kovács Tamás: *Egy szervezet - egy feladat? A Külföldieket Ellenőrző Központi Hatóság létrejötte és működése, 1930-1945*, in Valcsicsák Imre [szerk.]: *Rendvédelmi Füzetek*, Budapest, 2010, 84-101. o.

²⁰ Boros János: *Szemere Bertalantól Keresztes-Fischer Ferencig*. Budapest. BM kiadó 1994. 42. o.

²¹ Kovács Tamás: *Gondolatok egy (állam)biztonsági csúcsszervezről, az Államvédelmi Központ felállítására és főbb feladatai 1942-1944*, in Zadravec Zsófia (szerk.): *Tavaszi Szél Konferencia, 2010, Pécs, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2010, 271-275. o.*

²² Kovács Tamás: *Vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc élete*, in: *Kutatási Füzetek 15, Pécs, PTE Történelem Doktori Program Sorozata, 2009, 137-154. o.*

sült, hogy a BM-ben létrehozott biztosságokba, tanácsokba bevonták az adott szakmai testületek szakértőit, képviselőit.

4. Az 1945-1950 közötti időszak

Hazánk szovjet megszállásával egy időben már Moszkvában és Debrecenben szovjet tanácsadók aktív közreműködésével létrehozásra került az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány. A Magyar Kommunista Párt, és a szovjet vezetés a Belügyminisztérium kérdésében kezdettől fogva határozott politikát folytatott. Már az Ideiglenes Kormány (INK) belügyminiszterévé Erdei Ferencet nevezték ki, aki látszólag a Nemzeti Parasztpárt politikusa volt, titokban viszont belépett a kommunista párba, és ennek megfelelően a BM-t is a kommunisták elvárásainak megfelelően irányította. A rendőri vezetőket (Farkas Mihály, Sólyom László, Kádár János) is a Magyar Kommunista Párt delegálta.²³

Az INK 1944. december 22.-én elfogadott nyilatkozata határozta meg az újonnan megalakult BM feladatait.

- közreműködés a népellenes törvények és rendelkezések, az izraelita vallásúak emberi jogait korlátozó jogszabályok felszámolásában,
- a demokratikus szabadságjogok, a sajtó-, a gyülekezési és az egyesülési szabadság, az általános, egyenlő, titkos választójog, valamint a vállásszabadság megteremtésében garantálásában.
- a nyilas és egyéb népellenes szervezetek feloszlításának végrehajtása,
- a közigazgatás demokratikus alapokra helyezése,
- az egyes települési típusok önkormányzatának helyreállítása,
- tevőleges és hatékony közreműködés a hazaárulók, a háborús bűnösök felelősségre vonásában, az állami szervek nyilasoktól és náci barátoktól való megtisztításában.²⁴

A háborús állapotok közepette komoly és nehéz feladatot jelentett a BM Debrecenből a fővárosba költöztetése (1945. március-április). 1945. április 17.-vel került meghatározásra a belügyi tárca szervezeti rendje. Egy elnöki és kilenc ágazati osztály (törvény-előkészítő, közjogi, állampolgársági, vármegyei és községi, városi, közrendészeti, közbiztonsági, kihágási, gyámügyi és alapítványi) alakult. A közbiztonsági osztály megszüntetésével egy időben (1945. június) megalakult a fegyverszüneti osztály.

²³ HORVÁT Attila: *A rendészeti szervek története Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában, Rendészet és emberi jogok, 2011/2. szám. Budapest, 2011. 4. o.*

²⁴ BOTOS János: *A Belügyminisztérium története a második világháborút követő években, BM Kiadó 1996. 8. o.*

Az első nagyobb átszervezésre már augusztusban sor került. Négy főosztályt és azon belül 16 ügyosztályt hoztak létre. Az 1945 októberében végrehajtott módosításokkal azután a BM egészen 1947-ig szinte változatlanul működött. Az alábbi felsorolás a minisztérium főosztály jogállású szerveinek felsorolását tartalmazza:

- elnöki főosztály
- közjogi főosztály
- közigazgatási főosztály
- közrendészeti főosztály

A potsdami konferencián (1945. július 17.- augusztus 2.) kötött megállapodás alapján a BM kapta feladatul 1946-ban a magyarországi német lakosság Németországban történő kitelepítésének megszervezése (I/4. népgondozó osztály).

Az 1947. augusztus 1-jével bevezetett tervgazdálkodás (1947. évi XVII. Törvény) többletfeladatokat jelentett a belügyi tárca I/1. személyzeti és gazdasági ügyosztályának. Majd ezen feladatok végrehajtására létrehozta egy önálló szervezési ügyosztályt. A III. közigazgatási főosztályon belül pedig megszervezték a III/4. vármegyei-községi gazdasági ügyosztályt.

1948-ban újabb átszervezésre került sor (288.009/1948. BM. sz. rendelet), melynek során a négy főosztály keretein belül húsz osztály és öt alosztály működött. Ebben az évben került sor a BM Államvédelmi Osztály *Államvédelmi Hatósággá* való átszervezésére.

Az 1949-es országgyűlési választások végrehajtásához a BM-n belül létrehoztak egy ideiglenes szervezetet, a *Választói Névjegyzék Kiigazító Bizottságot*, amely a gyakorlatban a választás valamennyi kérdésével foglalkozott.

1949. december 28.-val létrehozták (4353/1949. MT. számú rendelet) a BM-től független Államvédelmi Hatóságot.

A BM továbbra is a négy főosztályra (elnöki, közigazgatási, közrendészeti, személyzeti) 43 osztályra és alosztályra tagozódva végezte feladatait. Azonban az országban történt változások a feladatrendszert és a főosztályok megnevezését nem hagyta érintetlenül. A közigazgatási főosztályt *helyi tanácsok főosztályává* alakították, a közrendészeti főosztályt pedig úgy alakították át, hogy gyakorlatilag ellátta az *országos rendőr-főkapitánysági* feladatokat is. Ezen kívül 1950. március 17.-vel a főosztályon belül létrehozták a *politikai osztályt*.²⁵

1950-től a Belügyminisztérium tevékenységében háttérbe szorult a közigazgatási tevékenység és egyértelműen meghatározóvá vált az államvédelmi, rendészeti, rendvédelmi munka. Gyakorlatilag a BM rendőr-minisztériummá vált. 1950-ben

²⁵ Boros: *Id. mű: 21. o.*

került létrehozásra BM Kollégium, amely a tárca egészét, vagy egyes szakterületeit érintő ügyekben döntött.

Felhasznált irodalom:

- BARTHA Béla: A magyar közigazgatási jog tankönyve a községi közigazgatási tanfolyamok számára I. Városi Nyomda, Debrecen, 1900.
- BOTOS János: A Belügyminisztérium története a második világháborút követő években, BM Kiadó 1996.
- BOTOS János: A Magyar királyi Belügyminisztérium a dualizmus időszakában. Budapest. BM kiadó 1994.
- BOTOS János: Szemere Bertalantól Keresztes-Fischer Ferencig. Budapest. BM kiadó 1994.
- Corpus Juris Hungarici CD jogtár.
- Corpus Juris Hungarici jogszabálygyűjtemény CD
- FERENCZY Árpád: A politika rendszere. Politzer-féle könyvkiadó vállalat. Budapest. 1905. p. 460
- HORVÁT Attila: A rendészeti szervek története Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában, Rendészet és emberi jogok, 2011/2. szám. Budapest, 2011. 4. o.
- KOVÁCS Tamás: Egy szervezet - egy feladat? A Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság létrejötte és működése, 1930-1945, in VALCSICSÁK Imre [szerk.]: Rendvédelmi Füzetek, Budapest, 2010, 84-101.
- KOVÁCS Tamás: Gondolatok egy (állam)biztonsági csúciszervről, az Államvédelmi Központ felállítása és főbb feladatai 1942-1944, in ZADRAVECZ Zsófia (szerk.): Tavasz Szél Konferencia, 2010, Pécs, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2010, 271-275 o.
- KOVÁCS Tamás: Vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc élete, in: Kutatási Füzetek 15, Pécs, PTE Történelem Doktori Program Sorozata, 2009, 137-154 o.
- SZÉKELY Vera: A belügyminisztérium tisztviselői 1876-1885. Levéltári közlemények XLIV-XLV. évf. (1974) 3. sz.
- URBÁN Aladár: Szabadság és rend, Pest Buda rendje és rendőrsége 1848-ban. Budapest Argumentum. 2015.
- URBÁN Aladár: tervek és eredmények az önálló magyar rendvédelmi szervek létrehozásában az 1848-49 –es forradalom és szabadságharc idején. in: Tradíció és Korszerűség. Budapest 1992. szerk: UJHELYI Gabriella. Szemere B RTT. Budapest 1992.